

Araştırma Makalesi <https://doi.org/10.46868/atdd.166> *Original Article*

Şark - Garp (Doğu-Batı) Meselesine Konseptüel-Pragmatik Yaklaşım ve Rasyonel Polemik, Diyalog Örneği*

İsmayil Musa*

ORCID: 0000-0002-1151-7238

Öz

Makalede ünlü Türkolog Kamil Veli Nerimanoğlunun Azerbaycanın dahi düşünürü Mirza Fethali Ahundzadenin düşünce sistemine bilimsel yaklaşımı araştırılmıştır. K.V.Nerimanoğlunun Mirza Fethalinin portre çizgileriyle ilgili görüşleri makalede sistemleştirilmiştir. Araştırmamızda Doğu – Batı meselesinin yakın geçmişine ve çağdaş durumuna mantıklı, konseptüel, pragmatik bir ünlü türkolog bakışının tehliline önemli dikkat yetirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı, Mirza Fethali, K.V.Nerimanoğlu, Sivilizasyon

Gönderme Tarihi:01/03/20

Kabul Tarihi:29/07/202

* Bu makale Nazım Muradov tarafından aktarılmıştır.

*Prof.Dr. Bakü Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi Öğretim Üyesi Bakü- Azerbaycan, ismayilmusa54@gmail.com.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

MUSA, İ., “Şark - Garp (Doğu-Batı) Meselesine Konseptüel-Pragmatik Yaklaşım ve Rasyonel Polemik, Diyalog Örneği”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 3-Ek, 2021, s.100-111.

**Conceptual – pragmatic approach to the east – west issue
and rational polemic, example of dialogue**

İsmayil Musa*

ORCID: 0000-0002-1151-7238

Abstarct

The scientific approach of the famous Turkologist Kamil Veli Narimanoğlu to the thought system of the well – know Azerbaijanian thinker, Mirza Fatali Akhundzade was studied in the article. The views of K.V.Nerimanoğlu on the portrait lines of Mirza Fethal are systematized in the study. The considerable attention has been paid to the close history and contemporary situation of the East-West issue and the analyze of a logical, conceptual, pragmatic famous Turcologist view in our research.

Keywords: East-West, Mirza Fatali, K.V.Nerimanoglu, civilization

Received Date: 01/03/2021

Accepted Date: 29/07/2021

---

*Professor, Baku State University, Faculty Member of International Relations Baku- Azerbaijan, ismayilmusa54@gmail.com.

You can refer to this article as follows:

MUSA, İ., ‘Şark - Garp (Doğu-Batı) Meselesine Konseptüal-Pragmatik Yaklaşım ve Rasyonel Polemik, Diyalog Örneği’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 3- additional, 2021, p.100-111.

концептуально – прагматический подход к вопросу восток-запад, образец рациональной полемики, диалога

исмаил муса*

ORCID: 0000-0002-1151-7238

резюме

В статье исследован научный подход известного тюрколога Кямила Вели Нариманоглы к системе мышления гения – мыслителя Азербайджана Мирзы Фатали Ахундзаде. В ней систематизированы взгляды К.В.Нариманоглы, связанные с портретическими чертами Мирзы Фатали. В нашей исследовании важное внимание уделено анализу логического, концептуального, прагматического взгляда видного тюрколога к прошлому и настоящему вопроса Восток – Запад.

Ключевые слова: Восток-Запад, Мирза Фатали, К.В.Нариманоглы, цивилизация

Получено: 01/03/2021

Принято: 29/07/2021

---

* *Профессор Бакинского государственного университета, член факультета международных отношений Баку-Азербайджан, istayilmusa54@gmail.com.*

Ссылка на статью:

MUSA, İ., ‘‘Şark - Garp (Doğu-Batı) Meselesine Konseptüel-Pragmatik Yaklaşım ve Rasyonel Polemik, Diyalog Örneği’’, *академическая история и мысль*, Т.8, NO.3- дополнительный, 2021, С.100-111.

Giriş

Ünlü Türk aydını, filoloğu, Türkoloğu Kâmil Veli Nerimanoğlu'nun bilimsel araştırmaları; niteliksel üstünlükleriyle birlikte verimliliği ve birçok alanla ilgili olması yönleriyle de dikkat çekmektedir. O, tarihî ve çağdaş Şark-Garp meselesi (ilişkileri) üzerine kaleme alınmış değerli araştırmaların yazarıdır.

Ünlü bilginin, Doğu – Batı probleminin çözümüne konseptual-pragmatik yaklaşımı ve bu konudaki rasyonel bilimsel tartışmadan – diyalogdan yana olması, onun *Çelişki ve Yenilik Dehası Mirza Fethali Ahundzade* adlı deneme kitabında geniş bir şekilde açıklığa kavuşturulmuştur. 2013 yılında İstanbul'da Ofis Yayın Matbaacılık tarafından yayımlanan bu eserin editörü de ünlü Türk bilim adamı Prof. Dr. Yavuz Akpınar'dır ki bu da bizce çok önemlidir.

Bizim görüşümüze göre söz konusu eser, aşağıdaki yönleriyle dikkat çekmektedir:

- *M. F. Ahundzade düşünce sistemi*'nin Kâmil Veli'nin gözüyle görünen değerli bir yorumudur;
- XIX. yy'ın dahi Azerbaycan düşünürü Mirza Fethali Ahundzade ile günümüz bilim dünyasının ünlü temsilcisi Kâmil Veli Nerimanoğlu arasındaki yararlı bilimsel tartışma ve asırlararası bir diyalog örneğidir.

*Special issue for Professor Kamil Veli Nerimanoğlu's 75th
Birth Year
Musa/ ss 100-111*

Biz, Doğu-Batı probleminde *Ahundzade yaklaşımı* 'nın ana hatlarını üç yönden yorumladığımızı belirtmek istiyoruz. K. V. Nerimanoğlu'nun Ahundzade hakkındaki görüşleri özet şeklinde aşağıdaki gibi sistemleştirilmiştir:

Dahi Düşünürün (Mirza Fethali'nin) Portre Çizgileri

Yukarda adı geçen eserden yaptığımız alıntılardan yola çıkarak, büyük düşünürün sosyal-felsefi ve millî-siyasi-manevi portresinin çeşitli yönlerini, çelişkilerini görebilir; onları karakterize edebiliriz. Kâmil Veli daha 1980'li yılların başlarından itibaren yaptığı araştırmalar ve incelemeler neticesinde bazı sonuçlara varmış ve o sonuçları yorumlamıştır. K. Veli'nin ulaştığı sonuçlardan¹ hareketle Ahundzade ile ilgili şu genellemeleri yapabiliriz. M. F. Ahundzade;

- Kökleri Doğuda, kafası Batıda olan ve Şark dünyası sınırlarını aşmış, bu dünyaya sığmayan büyük düşünürlerden biridir;
- İki kültür (sivilizasyon) arasında kalmış düşünürlerden sayılabilir (örneğin, bu konuda ünlü Azerbaycan yazarı Cengiz Hüseyinov'un "*Fethali Fethi*" romanına Y. Gordi'nin yazdığı önsöz niteliğindeki açıklamada şöyle önemli bir fikir vurgulanmaktadır: "*Fethali Ahundov (M. F. Ahundzade) iki büyük medeniyet – Şark (Doğu) ve Garp (Batı) arasında duruyor. Sadece durmakla kalmayıp kültür mücadelesi de başlatıyor. Bu mücadelenin çıkış noktası, iki kültüre ait medeni ilişkileri biraraya getirmek idi. Ahundzade'nin*

---

¹ Kamil Veli Nerimanoğlu, *Çelişki ve Yenilik Dehası Mirza Fathali Ahuntzade* (Ed. Prof. Dr. Yavuz Akpınar), 1. Baskı, Ofis Yayın Matbaacılık, İstanbul 2013, s. 5, 10, 12, 19, 44-45, 47, 58, 68-69 vb.

*Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu'nun 75. Doğuyuna Özel
Armağan Sayısı
Musa/ ss 100-111*

hedefi ise istibdadın manevi baskısına karşı duruş getirebilen üniversal bir düşünce oluşturmak ve bu düşünceyi geliştirmektir.”²

• O, Şark'ta görülmeye başlayan Garp düşüncesine sahip ilk yurtsever ve milletseverlerden, çelişkili düşüncelere sahip ilk aydınlardandır;

• Mirza Fethali, halkımızın manevi kaderinin belirlenmesi yolunda ilk adımı atanlardan ve bu mukaddes mefkûre uğruna hayatını kurban verenlerden birincisidir;

• Ahundzade, Doğu mistisizmi (gizemciliği) ile Batı pragmatizmini birleştiren yazardır;

• İster Asya'da ister Avrupa'da olsun, insan şuurunun ebedi tutsaklıktan kurtulmasını arzulayan ve bu yönde mücadele eden bir inkılapçıdır;

• O, Rus yanlısı veya Rusyacı sayılamaz çünkü; hem Doğulu hem de Batılıdır. Kendi vatanının, milletinin, dilinin evladı olduğu kadar genel olarak İnsanlık dostu sayılmayı da hakedenlerdendir;

• İhtiyar Şark'ın tedavi edilmesi için gecesini gündüzüne katmış, çabalamıştır. O, Şark'ı kendi geleneksel yöntemleriyle değil, Garb'ın benimsediği tedavi yöntemleriyle iyileştirmek, ayağa kaldırmak istemiştir (sırası gelmişken, Cengiz Hüseyinov'un değerli bir görüşünü de burada hatırlatmak istiyoruz: “*Mirza Fethali'nin sözü, Şark halklarını demokratik*

---

² Cengiz Hüseyinov, Fethali Fethi, Kitap Yayınları, Moskova 1987, s. 8.

*Special issue for Professor Kamil Veli Nerimanoğlu's 75th
Birth Year
Musa/ ss 100-111*

fikirleri, sosyalizm düşüncesini anlamaya, tarihteki rolünü idrak etmeye hazırlıyordu.”)³

- O, Avrupa’ya kapı ve pencere açan Doğu yürekli ilk Batılı sayılır;
- Ahundzade, Garb’ı derinden inceleyen ve Doğu’yu Batı gözüyle araştıran yazardır;
- Mirza Fethali, ilk Avrupa tefekkürlü Doğulu ve Şark düşünceli Avrupa karakterine sahip Büyük Azerbaycan aydınıdır.

Şark-Garp Meselesinin (İlişkilerinin) Yakın Geçmişine Kısa Bir Bakış

Kâmil Veli’nin Şark-Garp meselesine yaklaşımında, orta yüzyıllarda bu iki kültür arasında gerçekleşen köklü ve belirleyici entegrasyon problemi üzerinde durulur. Bununla ilgili araştırmalarımız, incelemelerimiz ve geldiğimiz sonuçlara dayanarak Prof. Dr. K. V. Nerimanoğlu’nun aşağıdaki bilimsel-siyasi görüşleri⁴ dikkatimizi çekmiştir:

- Şark (Doğu) – İslâm İntibahı’nın ve Kur’ân ilmi ile felsefesinin tarihî yerini Garp (Batı) Rönesansı almıştır;
- Büyüklüğü karşısında bir zamanlar Garplı yani Avrupalı Alman Hegel’in diz çöküp secde ettiği Şark, tarihî hafızasını kaybederek Batı’nın sömürge meydanı hâline gelmiştir;
- Şark’ın, Garp ile girdiği yarışı kaybederek bir hayli gerilemesi, Batı’nın çok yönlü güçlenmesini kuvvetli bir şekilde hızlandırmıştır vb.

---

³ Ç.Hüseynov, *a.g.e.*, s. 340.

⁴ K. V. Nerimanoğlu, *a.g.e.*, s.8, 43.

*Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu'nun 75. Doğuyuna Özel
Armağan Sayısı
Musa/ ss 100-111*

Orta yüzyıllarda başlayan Şark-Garp yer değişme süreci XIX. yy'da daha da belirgin bir şekilde görülür. K. Veli'nin de üzülererek belirttiği gibi – bu yüzyılda yaşlı (ihtiyar) Şark ağlıyor, onun dizleri titriyor, beli bükülüyor, nefesi daralıyor, neticede ise Garb'ın devranı başlıyordu.⁵

**Çağdaş Şark – Garp Meselesinde Pragmatizm ve Huntington ile
Polemik**

Bu iki tarihî uygarlığın ilişkilerini araştıranların ve o araştırmacılarından biri olan Kâmil Veli'nin benimsediği şu ortak bilimsel yaklaşım ilgi çekicidir: Şark'ın, örnek olarak gördüğü Garb'a doğru yönelmesi ve Batı'nın bir model olarak Doğu tarafından kabul edilmesi, uzun yıllar boyunca süren onarılmaz hasarlara yol açmıştır. Sonuçta, yeniçağ dünyamız medeniyetler çatışmasıyla yüzyüze kalmıştır.

Bu bağlamda da Şark – Garp uygarlıkları arasındaki karşı durma ve insanlığın geleceğiyle ilgili meseleler konusunda uluslararası *Huntington – Fukuyama* tartışma ortamı oluşmuştur. Kâmil Veli'nin, bu tartışma ortamındaki konumu dikkat çekicidir:

- Huntington'un medeniyetler çatışması görüşünü değil, uygarlıkların diyalogu zarureti ve perspektifine inanç ve ümit;
- Liberal-demokratik yaklaşımın, dünyanın en mükemmel sistemi sayılmasına itiraz;
- Muhafazakâr-demokratik yaklaşımı daha fazla benimseme;

---

⁵ Yine orada, s.43.

*Special issue for Professor Kamil Veli Nerimanoğlu's 75th
Birth Year
Musa/ ss 100-111*

• Bir gün demokrasiden daha üstün ve daha mükemmel bir görüşün ortaya çıkacağına inam;

• Batı'nın sonunun geldiğine ve hukuk toplumunda hukukun egemenliğinin diktatörlük hukukuna galip geleceğine inam vb.⁶

(Yine de yeri gelmişken, burada dile getirilen son görüş – iddia ile ilgili olarak araştırmacı Kâmil Veli, okuyucularından şunları da bilmelerini ve nazar-ı dikkate almalarını istemektedir: “*Ben asla Avrupa (Batı) düşmanı değilim; onun hayat tarzına (yaşayış biçimine), bilimsel ve teknolojik düzeyine saygım var fakat Avrupa halklarının diğer halklara karşı çifte standartları devam ettiği sürece söyleyecek başka şey bulamıyorum...*”)

Kâmil Veli'nin araştırmalarında, bir yandan XIX. yy. ile günümüz arasında, diğer yandan ise Mirza Fethali'nin Şark-Garp meselesine bakışı ile çağdaş Doğu-Batı ilişkilerindeki ciddi problemlerin çözülmesi yollarının bulunması yönünde bilimsel-siyasi ilişkilerin artmasına çaba gösterildiği gözlemlenmektedir. O, bu konuda şu durumun dikkate alınmasını ister: ne yazık ki Avrupa Hristiyan klüpçülüğü, kendini beğenmişliği, Müslümanlara ikinci sınıf insan muamelesi yapması ve diğer meselelerde Mirza Fethali'den günümüze dek hiçbir şey değişmemiştir...

---

⁶ Yine orada, s.52.

Sonuç

Bilimsel araştırmamızı bir sonua bağlayacak olursak aşağıda belirtilen önemli fikirleri ve kanaetleri dikkata almak gerekir.

Azerbaycan Türk araştırmacısının M. F. Ahundzade ile ilgili ve diğer araştırmalarında, onun ağdaş Şark-Garp münasebetlerinde kendisini gösteren ve dünya çapında yeterli ölçüde rahatsızlıklara yol açan sorunların ortaya çıkardığı endişeleri açıkça görülmektedir. Böyle sorunlar, endişeler varken aşağıdaki hususların göz önünde bulundurulmasına ihtiyaç vardır:

- Avrupa'da yayılmakta olan İslamofobiya yaklaşımı ve İslâm karşıtı ağrılar;
- Müslüman dünyasında gün geçtikçe artan cehalet ve fanatizm zihniyeti;
- Batı'nın Doğu'ya özellikle de Müslüman dünyasına karşı temel kriter olarak belirlediği ve uyguladığı ifte standart;
- Uluslararası terörü Müslümanlıkla aynı kefeye koyma çalışmaları doğrultusunda atılan kasıtlı ve art niyetli adımlar;
- Türkiye Cumhuriyeti'nin, günümüzde bir *Hristiyan Klubü* olarak nitelendirilen Avrupa Birliği'ne kabul edilmemesine ilişkin problemler;
- Ermenistan devletinin, Rusya'nın desteğini alarak Azerbaycan'a karşı asker saldırıları ve bu saldırıların sonuçlarının ortadan kaldırılmasını engelleyen sebep ve etkenlerin Şark-Garp münasebetleriyle ilgili durumları;

*Special issue for Professor Kamil Veli Nerimanoğlu's 75th
Birth Year
Musa/ ss 100-111*

• Modernleşme ve küreselleşmedeki sadece ve yalnız Batılılaşmaya (Avrupalılaşmaya) hizmet eden yönergeler, doktrinler, planlar, programlar vb.

Şark – Garp ilişkileri konusunda M. F. Ahundzade düşünce sistemi ve bu düşünce sistemine Kâmil Veli bakışı, uluslararası bilimsel-siyasi tartışmalara ve diyalog yönünde çeşitli sorunsallara da kapı açmakta ve yeni sorular doğurmaktadır. Bu konu ve soruların objektif, art niyetsiz ve dürüst bir şekilde değerlendirilmesi ve cevaplandırılması ise:

- a) Doğu ve Batı uygarlıkları arası diyalog, uzlaşma vb.yönlerden yararlıdır;
- b) Mirza Fethali'nin “... vatanımız, yabancıların peşinde sürünenlerin uğursuz vücudundan temizlenecektir”⁷ gibi ümit ve inancının tam olarak gerçekleşmesine hizmet eder.

---

⁷ M.F.Axundov, *Eserleri*, 3 ciltte, C. III, İlim neşriyatı, Bakü 1988, s.247.

*Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu'nun 75. Doğu Yılına Özel
Armağan Sayısı
Musa/ ss 100-111*

Kaynaklar

AXUNDOV, M. F., *Eserleri*, C. III. İlim neşriyatı, Bakü 1988.

NERİMANOĞLU, K.V., *Çelişki ve Yenilik Dehası Mirza Fathali Ahuntzade* (Ed. Prof. Dr. Yavuz Akpınar), 1. Baskı, Ofis Yayın Matbaacılık, İstanbul 2013.

HÜSEYNOV, C., *Fethali Fethi*, Kitap neşriyatı, Moskova 1987.